

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

פתיחה להלכות תפילין - מקורות והערות

א. פתיחה להלכות תפילין - מעלת המצוה

למצוות תפילין מעלות גדולות:

א. שקולה כנגד כל התורה¹ - "שאין לך גדול בכל המצוות שבתורה כמצוות תפילין, שהוקשה על התורה כולה לתפילין, בין תורה שבכתב ובין תורה שבעל פה, שנאמר: למען תהיה תורת ה' בפיך". (תשובות הגאונים, שערי תשובה ס"י קנג)

ב. סגולה לאריכות ימים² - "שכל המניחם מאריך ימים, שנאמר: ה' עליהם יחיו" (מנחות מד א).

ג. זכות לעולם הבא ומחילת עוונות³ - "אמר רבא כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא קריאת שמע ומתפלל מובטח לו שהוא בן העולם הבא". לא זו אף זו, אביי מבטיח שלא תשלוט בו אש הגיהנום, ורב פפא מבטיח שכל עוונותיו נמחלים (טור ס"י לו).

ד. זכות לירושת ארץ ישראל⁴ - "כדתני דבי רבי ישמעאל: עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ" (קידושין לו ב).

ה. נותנת עוז לישראל⁵ - "ומנין שהתפילין עוז הם לישראל? דכתיב: וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש" (ברכות ו א).

ב. פתיחה להלכות תפילין - מהות המצוה

במהות המצווה יש מספר עניינים:

א. שמירה מהיצר הרע⁶ - כתוב בספר החינוך (מצוה תכא): "לפי שהאדם בהיותו בעל חומר ימשך בהכרח אחר התאוות... אם לא שהנפש שחננו האל תמנענו לפי כחה מן החטא... ורצה המקום לזכותנו אנחנו עם הקודש, וציוונו להעמיד שומרים גבורים סביב לה (לנפש), והם שנצטוונו לבל נפסיק דברי תורה מפינו יומם ולילה, ושניתן ארבע ציציות בארבע כנפות כסותנו ומזוזה בפתחינו והתפילין בידינו ובראשינו, והכל להזכירנו למען נחדל מעושיק ידינו ולא נתור אחרי עינינו ואחרי יצר מחשבות לבנו"

ב. זכרון יסודות האמונה - כתוב בספר החינוך (מצוה תכב): "והענין בארבע פרשיות אלו יותר מבשאר פרשיותיה של תורה, לפי שיש באלו קבלת מלכות שמים ואחדות השם, וענין יציאת מצרים שהוא מכריח אמונת חידוש העולם והשגחת השם בתחתונים, ואלה הם יסודות דת יהודית. ולכן נצטוונו להניח יסודות אלו כל היום בין עינינו ועל לוח לבנו, כי שני אלה האברים יאמרו חכמי הטבע שהן

משכן השכל, ובהניחנו עליהם דברים אלו לזכרון נתחזק בהם ונוסיף זכר בדרכי השם ונזכה לחיי עד".

ג. תזכורת לאהבת ה' - כתב הסמ"ק (מצוה קנג): "ומצוה גדולה יש בתפילין שהן אות כמו מילה ושבת ומזכירין לאהוב את הקדוש ברוך הוא תפילין של יד לאהבו בכל לבו שהן כנגדו ותפילין של ראש לאהבו בכל נפש שהן כנגד עיקר הנפש".

ד. התעוררות כל החושים לעבודת ה' - האליה רבא ביאר שהתפילין מכוונים כנגד כל החושים - יד, חוש המישוש. ראש - ארבע חושים, ראייה, שמיעה, הרחה, טעימה.

מקורות והערות

1. כתוב בתורה (שמות יג ט): "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך, כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים".

הגמרא במסכת קידושין (לה ב) דורשת מפסוק זה שנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמן, לפי שתפילין היא מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות ממנה, וכל התורה הוקשה למצוות תפילין, כמבואר בפסוק.

וכתב השפת אמת (פרשת בא): "בענין מצות תפילין למען תהי' תורת ה' בפיך. ואיתא הוקשה כל התורה לתפילין. והמניח תפילין כעוסק בתורה. כמו שיש תורה בדיבור. כן במעשה. וע"ז רמזו לא המדרש עיקר אלא המעשה... והנה פרשיות אלו שבתפילין הם נגד חמשה חומשי תורה ד' פרשיות בשל ראש. ושל יד כמו משנה תורה שכולל כל הספרים שמקודם. והוא חיבה יתירה שנתן לנו הקדוש ברוך הוא להיות כל איש ישראל ס"ת בחיקו. והוא באמת שטר חירות כמו מצות המלך להיות עמו ס"ת תמיד והיתה עמו כו'. כמו כן כל ישראל בני מלכים וניתן להם ספר התפילין. ובהנחת התפילין נגמר זה הספר. וע"ז דרשו חכמים שם ה' נקרא עליך תפילין של ראש. פי' שע"י הנחת התפילין חל שם שמים עליהם. כמו שהתפילין צריכים קלף ודיו ובתים. כן צריכים ליד וראש של איש ישראל. ורמזו חז"ל בלשונם תפילין צריכים גוף נקי. שהתפילין עצמם נגמרים בזה הגוף נקי. והקב"ה יודע שבנ"י הם גוף נקי ומסר להם התפילין. לכן המניח תפילין עוסק בתורה ממש וזוכה לחירות. כמ"ש אין לך בן חורין אלא העוסק בתורה. וכמו כן כפי החירות שיש לאדם משיעבוד הגוף והטבע והוא גוף נקי. כך זוכה לתורה".

ובתשובות הגאונים (שערי תשובה סימן קנג) הובאו הרבה מעלות במצוות תפילין ובין היתר כתוב שם: "והכי איתא בירושלמי שאין לך גדול בכל מצות שבתורה כמצות תפילין שהוקשה כל התורה כולה לתפילין בין תורה שבכתב ובין תורה שבעל פה שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך"

ובספר עקידת יצחק (שער צ פרשת ואתחנן) ביאר שבמצוות הנחת תפילין יש רמז למצוות רבות: "וקשרתם לאות על ירך- כאן נרמז כל איסורי המאכלות והמשקים וכן הנגיעות הטמאות אשר נקשרנו ונאסרנו בהם משאר האומות להיות לאות בינו ובינינו שאנו עמו וצאן מרעיתו ומתקדשים בקדושתו. על ירך שם נרמזו כל המצוות התלויות ביד, כמתנות עניים ונטילת ידיים והרבה מצוות תלויות בהן... והיו לטוטפות בין עיניך- בו נרמזו המצוות התלויות בעיניים..."

2. במסכת מנחות (מד ב) למדנו: "ואמר ריש לקיש: כל המניח תפילין מאריך ימים, שנאמר: ה' עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי ותחלימני והחייני". ופירש רש"י "ה' עליהם - אותם שנושאים עליהם שם ה' בתפילין יחיו".

וכתב מהרש"ו (עולת תמיד, שער התפילין- מובא בקובץ דרכי הוראה, הלכות בר מצוה ותפילין עמ' רמט): "כי בתפילין של ראש, יש בהם עשרים ואחד אזכרות כמנין אהיה. וארבעה בתים כנגד ארבע אותיותיו. וארבע פרשיות כנגד שם הוי"ה. פעמיים אהי"ה ופעם הוי"ה בגימטריא: חיים".

3. כתב הטור (סי' לו) "גדולה מצות תפילין שכל המניחן מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו ואמר רבא כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן העוה"ב ואמר אביי מערב אני בו שאין אש של גיהנם שולט בו רב פפא אמר מערב אני בו שכל עונותיו נמחלין וכל מי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן לכך צריך כל אדם להיות זריז בהן".

וכתב הבית יוסף שמקור דברים אלו הוא בשימושא רבא.

ובתשובות הגאונים (שם) כתוב: "ועוד שנו חכמים ליום הדין אם יש תפילין עם עונות בכף מאזנים בעון שפשע ולא הניח תפילין היא מכרעת ואם היה זהיר במצות תפילין כף של זכיות מכרעת".

4. בפרשת 'והיה כי יביאך' (שמות יג יא-טז) מבואר שיש קשר בין הביאה לארץ ישראל לבין מצוות תפילין. חז"ל (קידושין לו ב) דרשו "ביאה דכתבה רחמנא גבי תפילין ופטר חמור למה לז? ההוא מיבעי ליה לכדתנא דבי ר' ישמעאל: עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ".

מִרְן הַגְרָאִי"ה קוֹק זצ"ל מְבַאֵר אֶת הַקֶּשֶׁר שֶׁבֵּין מִצְוַה זֶה וּיְרוּשַׁת הָאָרֶץ (חֲבֵשׁ פֶּאֶר דְּרוּשִׁים דְּרוֹשׁ א- עי"ש בְּכָל דְּבָרָיו): "וְהִנֵּה מַעֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא שִׁיעָלוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל לְעִבּוּדָה רַמָּה כָּל כַּךְ, עַד שֶׁכָּל מָה שִׁיתוּסֵף לָהֶם בְּרַכָּה בְּעֵינֵינוּ הָעוֹלָם כֵּן יוֹסִיפוּ כְבוֹד בְּנַפְשָׁם בְּרוֹמָמוֹת מַעֲלָה וְקִדּוּשַׁת אֲמוּנָה וְאַהֲבַת ה' בְּאַמַּת, וְלִתְכַלִּית זֶה אִמְרָה תוֹרַתֵנוּ הַקִּדּוּשָׁה תְּמִיד עֵינֵינוּ הִיעוּדִים עַל טוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, אֵף עַל פִּי שֶׁהֵן נְבוֹזוֹת וּפְחוּתוֹת אֲצֵל כָּל בֵּר דַּעַת מִצַּד עֲצָמָם, אֲבָל בְּאַמַּת הַכָּל מִיּוֹסֵד עַל זֶה הַסּוּד הַגָּדוֹל, שְׁאִין פְּחִיתוֹת כָּלֵל לְשִׁלְמוֹת הַחוּמֵר, אֲדַרְבָּא מַעֲלָה הִיא, אֲלֵא שֶׁעַל יְדֵי חֲלִישוֹת הַשֶּׁכֶל תֵּהִיָּה בְּמִקְרָה שְׁבָה לְעֵינֵינוּ רַע, אֲבָל כִּשְׁתֵּהִיָּה קִדּוּשַׁת הַשֶּׁכֶל בְּרוֹמָמוֹת תְּכַלִּיתָהּ אִזּוּ זֶהוּ תוֹקְפוֹ וְגִבּוֹרָתוֹ וְתַפְאֵרָתוֹ, כִּשְׁהִיָּה לוֹ כָּל טוֹב עוֹלָמִי, וְעַל יְדוֹ יִחַרֵץ בְּעֵינֵינוּ לְגַדֵּל וּלְרוֹמֵם עֵינֵינוּ הַקִּדּוּשָׁה הָעֲלִיוֹנָה לְמַעַן כְּבוֹד שֵׁם ה' יִתְבַרֵךְ.

לְפִי זֶה כִּיּוֹן שֶׁעַל כָּל פְּנִים אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יִסְדָּה הַקִּדּוּשׁ בְּרוּךְ בְּתַכְלִית הַטּוֹב לְעֵינֵינוּ הַגּוֹף: 'אֶרֶץ זִבְתַּ חֶלֶב וְדִבְשִׁי, אִם כֵּן יֵשׁ חָס וְשִׁלּוּם סִכְנָה שִׁיתִּזְקֵק הַגּוֹף וְעַל יְדוֹ יִחַלֵּשׁ הַשֶּׁכֶל כִּיּוֹן שִׁיְהִיָּה מַעוּרָב בְּגוֹף, עַל כֵּן הַקִּדְּשִׁים הַקִּדּוּשׁ בְּרוּךְ מִצּוֹת תְּפִילִין לְכַנִּיסַת הָאָרֶץ, לּוֹמֵר 'עֲשֵׂה מִצְוָה זֹאת וְתִבְדִּיל שְׁכֶלְךָ מֵעֵינֵינוּ הַחוּמֵר, אִזּוּ כָּל מָה שִׁיּוֹסִיף הַגּוֹף יָשׁוּב וְטוֹבָה, יוֹסִיף הַשֶּׁכֶל קִדּוּשָׁה וְכְבוֹד אֲמַת. עַל כֵּן 'בְּשִׁבִילָה תִכְנַס לְאֶרֶץ, וְתִהִיָּה אִזּוּ בְּאַמַּת אֶרֶץ הַחַיִּים, שֶׁתִּתְעַנֵּג עַל ה' עַף עַל פִּי שִׁיתֵן לְךָ מִשְׁאַלוֹת לְבָד בְּנַחֲלָה בְּלִי מִצְרִים".

5. בְּמַסַּכַת בְּרַכּוֹת (ו' א) לְמַדְנוּ: "וּמִנִּין שֶׁהַתְּפִילִין עוֹזֵה הֵם לְיִשְׂרָאֵל? דְּכַתִּיב: וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עֲלֵיךְ וִירָאוּ מִמֶּךָ, וְתִנְיָא, רַבִּי אֲלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אֹמֵר: אֵלּוּ תְּפִילֵין שְׁבִרָאִישִׁי".

6. כְּתַב הַחִינוּךְ (מִצְוָה תְּכָא): מִשְׁרָשֵׁי הַמִּצְוָה, לְפִי שֶׁהָאָדָם בְּהִיּוֹתוֹ בַּעַל חוּמֵר יִמְשַׁךְ בְּהַכְרַח אַחַר הַתְּאוּוֹת, כִּי כֵן טַבַּע הַחוּמֵר לְבַקֵּשׁ כָּל הַנְּאוּת אֵלָיו וְהָעֵרֵב כְּסוֹס כְּפִרְדַּי אֵין הַבֵּין, אִם לֹא שֶׁהִנֵּפֵשׁ שְׁחַנְנוּ הָאֵל תִּמְנַעְנוּ לְפִי כַּחַה מִן הַחֲטָא. וּמֵאֲשֶׁר תִּשְׁכּוֹן בְּגִבּוֹלוֹ שֶׁהִיא הָאָרֶץ, וְרַחוּקָה מֵאֵד מְגִבּוּלָה שֶׁהִיא הַשְּׁמַיִם, לֹא תוֹכֵל לוֹ וַיִּגְבֵּר כַּחוֹ עֲלֵיהָ תְּמִיד, לְכֵן הִיא צְרִיכָה עַל כָּל פְּנִים לְהַרְבֵּה שׁוֹמְרִים לְשׁוֹמְרָה מִשְׁכַּנָּה הָרַע פֶּן יִקּוּם עֲלֵיהָ וַיְהַרְגֶנָּה אַחַר הִיּוֹתָהּ בְּגִבּוֹלוֹ וְתַחַת יְדוֹ. וְרַצָּה הַמִּקּוּם לְזַכּוֹתֵנוּ אֲנַחְנוּ עִם הַקּוֹדֵשׁ, וְצִיּוּנוֹ לְהַעֲמִיד שׁוֹמְרִים גְּבוּרִים סָבִיב לָהּ, וְהֵם שְׁנַצְטוּיְנוּ לְבַל נִפְסִיק דְּבָרֵי תוֹרָה מִפִּינוּ יוֹמָם וְלַיְלָה, וְשִׁנִּיתֵן אַרְבַּע צִיצִיּוֹת בְּאַרְבַּע כְּנָפוֹת כְּסוֹתֵנוּ וּמִזּוֹזָה בְּתַחֲתֵינוּ וְהַתְּפִילִין בְּיַדֵּינוּ וּבְרָאשֵׁינוּ, וְהַכָּל לְהַזְכִּירָנוּ לְמַעַן נַחְדֵּל מֵעוֹשֵׂק יְדֵינוּ וְלֹא נִתּוֹר אַחֲרֵי עֵינֵינוּ וְאַחֲרֵי יֵצֵר מַחֲשַׁבוֹת לְבַנּוּ. וּמִפְּנֵי כֵן אִמְרוּ זְכֹרֵנוּ לְבְּרַכָּה (זִבְחִים י' א) שֶׁהַכֹּהֲנִים וְהַלּוּיִם בִּשְׁעַת עִבּוּדָה פְּטוּרִין מֵהֵן. וּבְהִיּוֹת מִיּוֹסֵד הַתְּפִילִין מָה שֶׁזְּכַרְנוּ נִצְטוּיְנוּ עֲלֵיהֶם לְבַל נִסִּיחַ מֵהֵן דַּעַתֵנוּ. וְעַתָּה בְּנֵי רָאָה גַם רָאָה כַּח גּוֹפְנוּ גְדוֹל עַל נַפְשָׁנוּ, כִּי עַל כָּל אֵלָה יַעֲלָה לְפַעֲמִים וּפְרָץ גְּדַרֵּינוּ, הָאֵל בְּרַחֲמָיו יֵהִי בְּעִזְרָנוּ וְיִשְׁמַרְנוּ מִמֵּנוּ".

7. כתב אליה רבה (סי" כה ס"ק ח): "על הזרוע כנגד חוש המיחוש שתלוי ביד, ולכן אין בו אלא בית אחד, ועל הראש ד' בתים נגד ד' חושין שבראש, חוש הראות, חוש השמע, חוש הריח, חוש הטעם, כדי שיתעורר האדם בחמשה חושים ויזכור חסדי אל וייחודו ושהוא משגיח על כל בריותיו. ולרמז זה, יגיע רצועה של ימין עד הטבור, לרמז שהשפעת עולם השפל במצות בוראו עד טבור העולם, לאפוקי מלבן של [ה]אומרים שהשגחת המשגיח מגעת עד גלגל הלבנה ולא יותר".